

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В ІНСТИТУЦІЙНІЙ ЕЛЕКТРОННІЙ БІБЛІОТЕЦІ

Пінчук О.П.

к. пед. н., с. н. с., заступниця директора з науково-експериментальної роботи
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2770-0838>, pinchuk@iitlt.gov.ua
Інститут цифровізації освіти НАПН України

Іванова С.М.

к. пед. н., ст. досл.
завідувачка відділу відкритих освітньо-наукових інформаційних систем
ORCID <http://orcid.org/0000-0002-3613-9202>, iv69svetlana@gmail.com
Інститут цифровізації освіти НАПН України

Відповідно до схваленого у 2022 році Плану НАПН України щодо відкритої науки передбачено розроблення пропозицій щодо використання ліцензій відкритого доступу під час розміщення наукових результатів та науково-технічної інформації в Інтернеті.

Прийняте в ЄС рішення про відкритий доступ до результатів досліджень що підтримуються державними й державно-приватними фондами (Plan “S”, <https://openscience.in.ua/plan-s.html>) передбачає, що наукові публікації повинні розміщуватись авторами в інституційних сховищах/репозитарії. Існує кілька стратегій публікації у відкритому доступі. Найбільш відомі «золотий маршрут» та «зелений маршрут». У випадку золотого маршруту, публікація знаходиться у відкритому доступі безпосередньо з першою публікацією. У зеленому маршруті це відбувається лише через так звану другу публікацію.

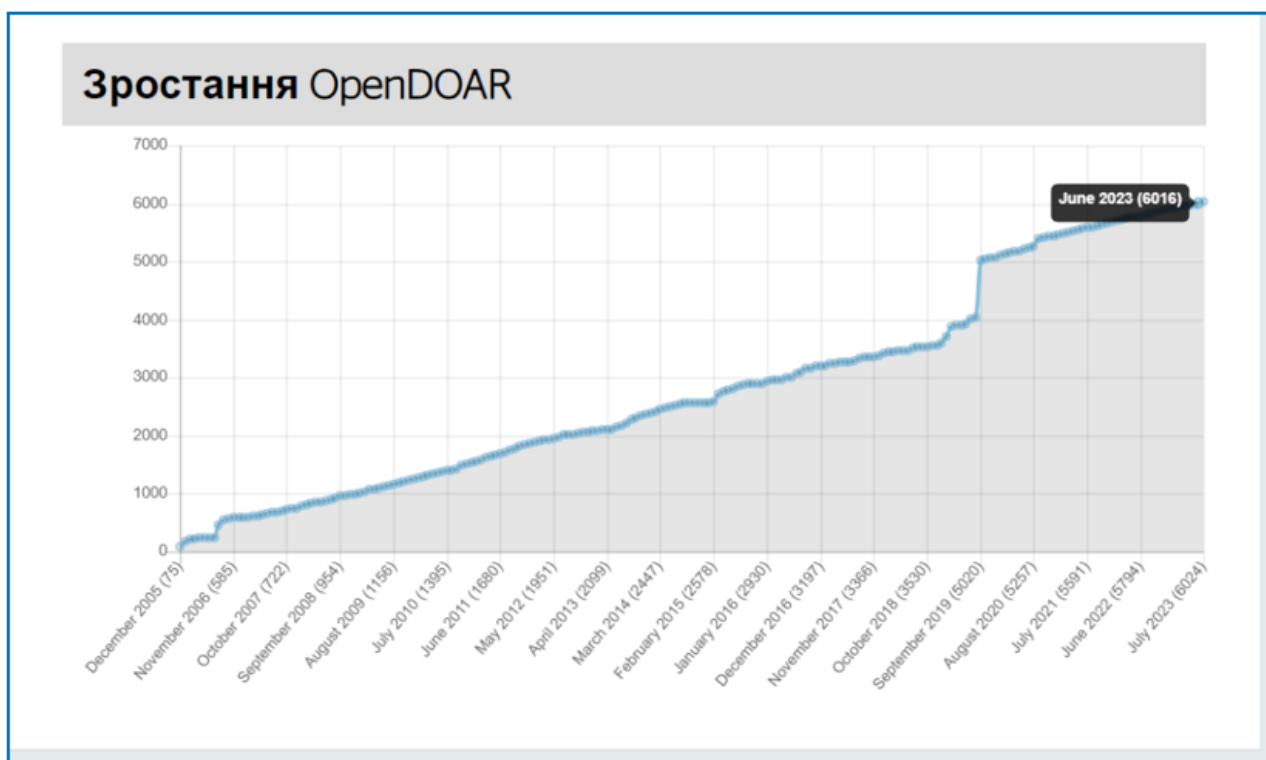
У [1] «сумлінне використання» визначається як безкоштовне використання, «яке не несе зобов'язання відшкодувати право власника за використання твору без дозволу». Приклади безкоштовного використання включають цитування із захищеного твору за умови згадування джерела цитати та імені автора та якщо обсяг цитати сумісний із справедливою практикою; використання творів для ілюстрації та навчальних цілей; та використання творів з метою створення новин. Багато країн визнають поняття сумлінного використання. Ліцензування означає, що власник авторських прав зберігає право власності, але уповноважує третю сторону здійснювати певні дії, охоплені економічними правами, як правило, протягом певного періоду часу та з конкретною метою. Застосування *договірних форм використання творів в мережі Інтернет* є одним із способів захисту прав авторів. *Публічні ліцензії* користуються великим попитом в Інтернеті. На нашу думку, на особливу увагу заслуговує модель захисту під назвою Creative Commons (CC), яка є *вільною публічною ліцензією* (тракується як загальнодоступний договір приєднання, який надає особі, яка має приєднатися до такого договору, безоплатний дозвіл на використання об'єкта авторського права та/або суміжних прав певним чином на умовах, встановлених ліцензією). CC BY 4.0 за замовчуванням є міжнародною, поширюються на будь-які твори: освітні ресурси, музику, фотографії, бази даних, державну та громадську інформацію та інші твори. Не рекомендується застосовувати ліцензію CC на комп'ютерне програмне забезпечення та обладнання, логотип або товарний знак. Ліцензії не можуть бути застосовані до творів у суспільному надбанні.

Кроки до отримання ліцензії CC можуть бути інтегровані з процесом подання до інституційного сховища. Це дозволяє користувачам прийняти ліцензію CC на свою роботу, поки вони подають свою роботу.

Інститут цифровізації освіти НАПН України має багаторічний досвід досліджень у цій галузі та розроблення відповідного інструментарію [2]. Співробітниками інституту створена і підтримується Електронна бібліотека НАПН України (ЕБ НАПН України), що включена до

Registry of Open Access Repositories (ROAR, <http://roar.eprints.org/>), внесена у Directory of Open Access Repositories (DOAR, http://www.open_doar.org/index.html).

OpenDOAR показує, що на даний момент у всьому світі існує понад 6000 репозиторіїв (Рис. 1).

Рис. 1. Статистика OpenDOAR (станом на липень 2023 року)

Сайти міжнародних реєстрів репозитаріїв OpenDOAR і ROAR містять бази даних та статистичні дані, що є важливою інформацією для дослідження розвитку справи відкритого доступу (OA) в світі та в Україні.

Електронна бібліотека НАПН України [3] надає безоплатний і вільний доступ користувачів до інформації, що в ньому міститься, зокрема до реєстрів академічних текстів, а також їх повнотекстових електронних версій (копій), розміщених на умовах відкритого доступу. Академічні тексти, що зберігаються у Електронній бібліотеці НАПН України, є об'єктами авторського права та охороняються відповідно до законодавства. За режимами доступу академічні тексти поділяються на: академічні тексти з вільним (відкритим) доступом та академічні тексти з обмеженим доступом.

При внесенні будь-якого типу ресурсу до електронної бібліотеки автор може обрати за якою ліцензією відкритого доступу він вносить ресурс (Рис.2).

Рис. 2. Вибір типу ліцензії при внесенні ресурсу в ЕБ НАПН України

На останньому кроці внесення ресурсу, погоджуючись на внесення ресурсу, автор погоджується з умовами його розповсюдження (Рис. 3).

Рис. 3. Надання згоди на умови розповсюдження ресурсу

Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності на повнотекстові версії академічних текстів та інші ресурси з комерційною метою не може здійснюватися без письмового дозволу власників авторських прав, який може бути надано як у формі письмового документу, так і в електронній формі.

Підсумовуючи вище зазначене з метою формулювання пропозицій щодо використання ліцензій відкритого доступу під час розміщення в Інтернеті наукових результатів та науково-технічної інформації отриманої вітчизняними науковцями зазначимо наступне:

1. Відкритий доступ до результатів досліджень передбачає, що продукція, підготовлена за результатами наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок (НД та НТєР), якщо вони не містять державної чи комерційної таємниці, буде обов'язково розміщуватись в інституційних сховищах.

2. Врахувати, що згідно з усталеною практикою видання, які не забезпечують відкритий доступ, все ж дозволяють авторам розміщувати власні роботи у доступний для них спосіб з невеликою відстрочкою (наприклад, через 6 або 12 місяців після опублікування).

3. Для науково-дослідних установ та організацій, що фінансують за державний кошт, обов'язковим є самоархівування результатів досліджень, опублікованих афілійованими авторами або спонсорованими дослідниками.

4. При внесенні до інституційного репозитарію будь-якого типу ресурсу/будь-якої продукції, підготовленої за результатами НД та НТєР, автор може обрати, за якою ліцензією відкритого доступу він вносить цей ресурс.

5. Кроки щодо отримання ліцензії СС доцільно інтегрувати у процедуру подання ресурсу/роботи до інституційного сховища, що дозволить користувачам обрати/прийняти ліцензію СС на свою роботу.

Відкриті архіви та репозиторії для розміщення результатів наукових досліджень мають особливе значення як інфраструктура відкритого доступу. Автори зберігають авторські права на свої публікації без обмежень, проте саме використання ліцензії СС-ВУ дозволяє посилити розповсюдження та опрацювання матеріалів дослідження, зокрема і в комерційних цілях, але з обов'язковим зазначенням авторства.

Список літератури:

1. World Intellectual Property Organization. [Вебсайт] URL: <https://www.wipo.int/portal/en/index.html>. (WIPO, Всесвітня організація інтелектуальної власності).

2. Науково-організаційні засади проектування мережі електронних бібліотек установ НАПН України : монографія /О. М. Спірін, С. М. Іванова, А. В. Яцишин та ін.; за наук. ред. проф. В. Ю. Бикова, О. М. Спіріна. К. : Атіка, 2014. 184 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/8534/>.

3. Електронна бібліотека НАПН України. [Вебсайт] URL: <https://lib.iitta.gov.ua/>.